

U *Epilogu* (328-393) s podnaslovom „Na tragu Časne ili Zlatne knjige” autorice su proširile svoje istraživanje i na učenike koji nisu bili upisani u *Sramotnu knjigu* jer bez njih slika škola toga vremena i nije potpuna. Učenici koji su se pridržavali primjerenih normi i ostali u dobrom sjećanju svojih učitelja imali su svoje mjesto u *Časnoj ili Zlatnoj knjizi*, uvedenoj 1886. godine. Među upisanim učenicima pronalazimo i mnoge koji su svojim životnim radom i djelom ostavili neizbrisiv trag u hrvatskoj povijesti.

Autorice su potom navele 1278 bilješki uz poglavlja, što nam potvrđuje da je knjiga produkt iscrpnog i analitički preciznog znanstvenog rada.

Nakon *Epiloga* dio je pod nazivom *Sramotna knjiga: transkript izvornika* (396-449), koji uz podatke gdje se ona čuva i kako izgleda daje cijeli transkript izvornika *Sramotne knjige*.

U okviru *Priloga* (453-489) tematski su elaborati učitelja podneseni na sjednicama učiteljskoga zbora i u školskim godišnjim izvještajima, prijepis *Naukovne osnove* od 24. kolovoza 1875. za pučke škole i učiteljske pripovijetke iz zabavno-poučnoga lista za mladež *Smilje*, koje su bile u službi preventivnoga odgoja mladih. Iscrpan *Pogovor* (491-493) napisala je dr. sc. Agneza Szabo. Nakon *Popisa korištenih izvora i literature* (494-535), *Popisa tablica* (536) i *Popisa slikovnih priloga* (537-542) nalazi se i *Kazalo osobnih imena* (543-559) koja se spominju u knjizi.

Ovo vrijedno i analitički precizno djelo bazirano je na dostupnim podacima iz dviju najstarijih i najuglednijih škola u Zagrebu, ali i na znanstvenim radovima i pravilnicima koji su bili na snazi u promatranom razdoblju. Njegova je najveća vrijednost u tome što su uz učenike glavni protagonisti učitelji, koji su na svoj način, ovisno o svojoj osobnosti, odgovarali na izazove s kojima su se susretali. Bogatstvo fotografija i transkripa-

ta slikovito nas vodi na putovanje u učionice 19. stoljeća. *Hrvatsko pučko školstvo 19. stoljeća i zagrebačka Sramotna knjiga* korisna je knjiga za svakoga građanina, a osobito je poželjna u stručnim krugovima jer pruža pravu sliku školstva u Zagrebu tijekom 19. stoljeća potkrijepljenu materijalima iz samoga izvora istraživanja.

Sandra Šutalo

Kralj Zvonimir. Zbornik radova sa Simpozija Kralj Zvonimir održanog 11. i 12. lipnja 2022. godine u Kninu, Zagreb; Knin: Sveučilište u Zagrebu; Narodna knjižnica Knin, 2025, 330 stranica

Objavlivanje novoga zbornika radova o hrvatskome kralju Zvonimiru trebao je popuniti historiografske praznine koje su ostale neispunjene od posljednjega zbornika o njemu – *Zvonimir, kralj hrvatski. Zbornik radova*, objavljenog 1997. pod uredništvom Ive Goldsteina. Novi zbornik, naslovljen *Kralj Zvonimir. Zbornik radova sa Simpozija Kralj Zvonimir održanog 11. i 12. lipnja 2022. godine u Kninu*, na 330 stranica donosi određeni broj novih i nekoliko nanovo potvrđenih spoznaja koje se provlače kroz deset radova renomiranih i eminentnih hrvatskih istraživača s priloženim sažecima i ključnim riječima (na hrvatskome i engleskome jeziku). Nakladnici novoga zbornika su Sveučilište u Zagrebu i Narodna knjižnica Knin, a urednici su Tomislav Galović s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i Ivica Šimić, ravnatelj Narodne knjižnice Knin.

Zbornik najprije donosi proslav rektora Sveučilišta u Zagrebu, Stjepana Lakušića, a zatim uvodni tekst o samom simpoziju te uvodnu riječ dvojice urednika. Slijedi deset radova u kojima autori iz različitih metodoloških i tematskih kutova pristupaju Zvonimirovoj vladavini. Na kraju se nalaze kratki

životopisi autora i suradnika te kazalo osobnih imena i zemljopisnih pojmova.

Prvi je rad djelo urednika prijašnjega zbornika o istom hrvatskom vladaru – Ive Goldsteina, a naslovljen je *Kako je Knin postao prva hrvatska prijestolnica* (11-19). U tekstu se donose geostrateške prednosti položaja Knina te njegov razvoj kao prometnoga i crkvenoga središta, ali i usporedba s ostalim jačim gradovima na tadašnjem hrvatskom teritoriju poput Šibenika, Biograda i Nina. U prilog svojoj tezi o Kninu kao prvoj prijestolnici Hrvatske autor navodi i činjenicu da je ondje (točnije, u neposrednoj blizini) stolovao i hrvatski biskup u polju u crkvi sv. Marije u blizini kaštela. Sljedeći je rad Mirjane Matijević-Sokol s naslovom *Kralj Zvonimir u diplomatskim dokumentima s posebnim osvrtom na godinu krunidbe* (21-34). Autorica u tekstu obrazlaže da nam je iz Zvonimirova vremena poznato deset darovnica, no ističe problem, odnosno činjenicu da nijedna nije sačuvana kao izvornik. Posebnu pozornost posvećuje Zvonimirovoj zavjernici te njezinu statusu unutar korpusa srednjovjekovne dokumentacije, što zbog njezine važnosti, ali i problematike po pitanju njezine datacije. Prijepis Zvonimirove zavjernice danas se nalazi u Vatikanskoj biblioteci u kodeksu pod nazivom *Liber censuum*. Problem datacije (1075. ili 1076.), a samim time i krunidbe, autorica prosuđuje kroz prijašnje diplomatske analize koje su načinili Miho Barada i Jakov Stipišić, iznoseći pritom i svoj stav te argumentaciju. Treći rad naslovljen je „*Zvonimir, kralj hrvatski*” i *monasterium regale sv. Ivana Evanđelista u Biogradu. Prilog istraživanju odnosa kraljevske vlasti i monaško-redovničke zajednice benediktinaca u drugoj polovici 11. stoljeća* (38-65), a rezultat je istraživanja Tomislava Galovića i Maje Tabak Demo. Osim opsežne analize tzv. Rogovskoga kartulara (*Libellus Policorion*), s pomoću kojega se analizira suodnos biogradskih benediktinaca i Zvonimira u kontekstu darovanja, zaštite i posjedovne problematike, rad donosi i latinski

izvornik te prijevod analiziranih navoda iz kartulara.

Slijedi najopsežniji doprinos u zborniku, naslovljen *Vladavina kralja Dmitra Zvonimira u kontekstu europskoga 11. stoljeća* (67-154), koji su potpisali Hrvoje Gračanin i Ivan Basić. Kako u uvodu i sami tvrde, radi se o reinterpetaciji dosadašnjih saznanja koja upozoravaju na nedostatnu utemeljenost i ustrajnost historiografskih mišljenja. Tekst s nekoliko prilično deskriptivnih podnaslova („Odnosi s arpadovičevskom Ugarskom”, „Odnosi s papinstvom”, „Odnosi s njemačkim Rimskim Carstvom”, „Odnosi s Venecijom”, „Odnosi s Bizantskom Dalmacijom”, „Odnosi s Bizantom”) kontekstualizira Zvonimirovu vladavinu u odnosu na glavne aktere njegova vremena, ali i dekonstruira prijašnje historiografske radove te njihove tvrdnje i narative.

Peti rad djelo je Marka Sinobada iz Konzervatorskoga odjela u Šibeniku, a nosi naslov *Kninski kastrum u ranom srednjem vijeku: pitanje ubikacije* (157-180). Autor ranosrednjovjekovni kastrum u Kninu izmješta iz općeprihvaćene lokacije u današnjem Gornjem gradu kninske tvrđave i smješta ga u bizantsku utvrdu na Spasu. Osim pitanja ubikacije i arheološke topografije kninskoga područja, rad donosi i vrijednu sintezu te kronologiju arheoloških iskapanja na brdu Spas. Ivan Josipović autor je sljedećega znanstvenog rada naslovljenog *Kninska ranoromanička skulptura Zvonimirova doba* (183-232). U članku se, uz analizu arhitektonske dekoracije i reljefne skulpture te brojne priloge, razmatra i razmišljanje o prvotnom osnutku Hrvatske biskupije u Ninu (prva polovina 11. stoljeća) te njezina kasnija relokacija u Knin dolaskom Zvonimira na kraljevsko prijestolje.

Idući rad u zborniku djelo je Matea Žagara pod naslovom *Glagoljica u Zvonimirova doba – paleografske poveznice* (235-249). Fokalna točka stavljena je na staro historiografsko-filološko pitanje o polazišnoj točki

širenja glagoljičkoga pisanja prema hrvatskim prostorima te suodnos inačica toga pisma na prostoru dalmatinskoga zaleđa (Hrvatske) i bizantske Dalmacije.

Lik kralja Zvonimira i kolektivno sjećanje: skica povijesnih slojeva (251-268) izvorni je znanstveni rad Ivana Majnarića. Rad je na tragu sve popularnijih istraživanja kolektivnoga sjećanja određenih srednjovjekovnih fenomena i osoba, pa tako spaja srednji vijek i njegovu reimaginaciju u historiografiji 19. i 20. stoljeća promatrajući njihov suodnos i utjecaj na kolektivno sjećanje samoga naroda. Preposljednji rad u zborniku djelo je Ane Biočić naslovljeno *Zvonimir u političkim raspravama i javnom životu druge polovice 19. stoljeća* (271-291). To je svojevrsni nastavak rada Agneze Szabo u prijašnjem zborniku (*Hrvatska javnost 19. stoljeća o kralju Zvonimiru*), ali ipak sa znatno većim fokusom na korištenje Zvonimirova lika u političkim i saborskim raspravama te u kontekstu obilježavanja 800. obljetnice njegove krunidbe (1876.), kao i u narativu stvaranja moderne hrvatske nacije.

Percepcije o kralju Zvonimiru u drugoj polovici 19. stoljeća s posebnim osvrtom na djelovanje Kninskoga [Hrvatskoga] starinarskoga društva (293-314) posljednji je rad u ovome zborniku, a potpisuje ga Silvija Pisk. Kao prethodni rad, i ovaj se tematski naslanja na radove Agneze Szabo, Trpimira Macana i Divne Zečević, s tolikom distinkcijom da je ovdje fokus stavljen na stav i percepciju historioografa druge polovine 19. stoljeća prema kralju Zvonimiru. Osim toga, znatan dio rada fokusira se na fra Luju Maruna i rad *Kninskoga starinskog društva (Hrvatskoga starinskog društva)*. U nastavku slijede *Kratki životopisi autora, urednika i recenzentata* (317-322) te *Kazalo osobnih imena i zemljopisnih pojmova* (325-330), kojim zbornik i završava.

Može se zaključiti da se ovim zbornikom ponudio velik doprinos hrvatskoj medievističkoj znanosti te on pokazuje koliko je

tema kralja Zvonimira i dalje živa, aktualna i podložna novim interpretacijama. Dodatnu vrijednost zborniku donosi činjenica da je u njemu izrazito vidljiv interdisciplinarni karakter radova, koji se ne ustručavaju ući u područja arheologije, paleografije, diplomatike, povijesti umjetnosti te kulture sjećanja s ciljem stjecanja realnoga uvida u prošlu stvarnost kralja Zvonimira.

Alen Moslavac

Christian Raffensperger, ur., *How Medieval Europe was Ruled, New York: Routledge, 2023, 258 stranica*

How Medieval Europe was Ruled naslov je novoga zbornika o političkom uređenju srednjovjekovne Europe. Urednik je Christian Raffensperger, profesor povijesti na Sveučilištu Wittenberg u Ohiju. Svoj znanstveni opus – u koji ubraja *Reimagining Europe: Kievan Rus' and the Medieval World* (2012.), *Conflict, Bargaining, and Kinship Networks in Medieval Eastern Europe* (2018.) i *Rulers and Rulership in the Arc of Medieval Europe* (2023.) – Raffensperger opisuje kao nastojanje da istočnu Europu integrira u europsko srednjovjekovlje. Zbornik je nastao suradnjom još trinaest autora, a pristupom u mnogočemu slijedi studiju Björna Weilera iz 2021. godine *Paths to Kingship in Medieval Latin Europe, c. 950-1200*. Weiler je usporednom analizom europskih zemalja kraljevsku vlast pokušao prikazati kao uzajaman odnos vladara i elite. Dvije godine poslije njegova je monografija u postmodernoj maniri mjesto ustupila mozaičnostima grupnoga istraživanja. Autori sada pišu o područjima za koja su specijalizirani, što znatno olakšava posao. Međutim, kako je riječ o zborniku, nema više objedinjujuće perspektive kakva se nalazi u monografijama. Njezin izostanak može, dakako, osigurati prostor raznolikostima povijesnoga iskustva, ali i potkopati sam smisao zajed-